

УДК 323.15 (470 + 571)

Д. КАГРІМАНОВ

ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ НЕСТАБІЛЬНОСТІ НА ПІВНІЧНОМУ КАВКАЗІ (РОСІЯ)

У статті розглядаються етнополітичні аспекти нестабільності на Північному Кавказі. Стверджується, що національна політика СРСР і радянська наука, будучи міжнаціональною, заклали основу для формування та інституалізації етнічності. Висвітлюються також причини міжнаціональної напруженості в цьому регіоні.

Ключові слова: *етнополітичний, етнокультурний, національна автономія, національна республіка, етнічна група, національна безпека, титульний етнос.*

Особливість Північного Кавказу як прикордонного геополітичного регіону Російської Федерації полягає в тому, що він має поліетнічну структуру населення. Існує величезна кількість етнічних груп або національностей, які належать до різних етнокультурних і мовних сімей, або груп, таких, як люди Кавказу-Іберії, або сім'ї яфет, до якої належать представники групи черкес-адиге, що оселилися у західній частині Північного Кавказу та Абхазії; народи Дагестану – авар, даргі, лезгіс, лак, табасаран, рутул, агул та інші; група наг, до якої належать чеченці та інгуші, а також інші групи [11, с.35].

Необхідно відмітити, що республіки Північного Кавказу займають 111,8 тисячі квадратних кілометрів, або 0,65% території Росії. Згідно з переписом населення 2002 р. тут проживає 6650,5 тисячі людей, що становить 4,6% населення Росії. Це найбільш густонаселений регіон країни [10, с.315-320]. Окремі національні республіки Північного Кавказу є федеральними суб'єктами в цьому регіоні Росії, а природний ріст населення є типовою ознакою того, що рівень

народжуваності перевищує рівень смертності. Незважаючи на зменшення численності корінного населення в регіоні взагалі, рівень зростання титульних етнічних груп республік, зокрема таких, як Інгушетія, Чечня і Дагестан, залишився найвищим у Російській Федерації за період 1989-2002 роки: 24,6 проти 16,5 на 1000 чол. населення [4, с.211].

З давніх часів регіон служив мостом для руху кочових племен з Азії до Європи, на Середній Схід і назад. Через ці та інші фактори кордони Північного Кавказу простяглися до південного державного кордону Російської Федерації або до північного кордону транскавказьких країн, розширюючи територію до Південного Кавказу та Сходу [6, с.110]. Внаслідок цього будь-яка ескалація ситуації на Південному Кавказі впливає на ситуацію на Північному Кавказі Росії, і навпаки. Суть полягає в тому, що у визначенні геополітичної межі Північного Кавказу етнонаціональний фактор є ключовим, забезпечуючи національну безпеку та державну єдність Російської Федерації. Стосовно Північного Кавказу етнополітичний аспект є важливим не тільки для розуміння і розв'язання питань внутрішньої політики, але також і для вироблення курсу зовнішньої політики у відносинах з багатьма сусідніми країнами, особливо у тих випадках, коли етнонаціональна проблема стає причиною різного роду конфліктів та протиріч, загрожуючи перетворитись на джерело соціально-політичної нестабільності в країні.

Серед федеральних частин Російської Федерації республіки Північного Кавказу характеризуються потенціалом високої конфліктності. Стосовно причин конфліктів на Північному Кавказі К.С.Гаджиев писав, що вони виникали «в результаті реалізації так званої зовнішньої політики Леніна... Теоретично політика самовизначення народів була проголошена, але практично державні та адміністративні інституції не були встановлені строго згідно з етнонаціональними ознаками... Принцип адміністративно-територіального поділу згідно з національним характером

суперечив реальній ситуації на Кавказі. Необґрунтовано встановлені кордони між республіками у радянський період стали потенційним джерелом різних конфліктів сьогодні» [5, с.77].

Треба відмітити, що національна політика СРСР і радянська наука, будучи міжнаціональною, заклали основу для створення та інституалізації етнічності відповідно в засобах масової інформації. Етнографічна наука акцентувала увагу на різницю в культурах і на територіальні етнічні кордони у будь-який спосіб, при цьому абсолютизуючи важливість етнокультурних громад, культурну єдність, яка базувалась на вірі в спільне етнічне походження і спільний етнічний код, таким чином забезпечуючи аргументацію політичного етнонаціоналізму. Але сам принцип національної територіальної структури значно порушувався. Найбільші етнос-групи були роз'єднані між двома, трьома або навіть 4-ма республіками в результаті насильницького адміністративно-територіального поділу, без урахування етнонаціонального фактору. В кожній республіці були титульні, тобто державо-засновницькі народи, і національні меншини, права яких не завжди адекватно поважали. Наприклад, народи, які розмовляли турецькою мовою – кумуки, ногаї, карачаї, балкари – не отримали власну територіальну формацію і належали до інших формацій, в яких вони не були спроможні ідентифікуватися. Черкеси-адіге – етнічна група – була політично роз'єднана між федеральними утвореннями Росії. Народ Осетії був поділений між Росією та Грузією, лезгіс та авари – між Азербайджаном та Росією і т.д. [3, с.249-255].

Фатальність цієї політики чітко виявилась при розпаді СРСР. Перебудова і гласність фактично прискорили подальший процес розпаду радянської імперії, який розкрив приховану напруженість у національних відносинах, що акумулювалася протягом тривалого часу. Політика ігнорування питань національної ідентичності, яку використовували лідери СРСР, факт заперечення існування такої проблеми завдали

величезної шкоди міжетнічним відносинам між народами Північного Кавказу, створили «поживне» середовище для етнічного та конфесійного екстремізму [8, с.302-302]. Адміністративні кордони в регіоні перестали існувати для визначення тих чи інших територій як місця проживання людей, які мігрували, особливо в містах. Території їх проживання були знищені або повністю зникали [7, с.180-181].

Одним з найбільш важливих джерел конфліктів на Північному Кавказі є існування біполярних, навіть багатополярних республік. Яскравим прикладом є територіальні претензії Російської Федерації та Північного Кавказу одне до одного. Установлені під час радянського періоду кордони строго зберігаються і стають основним атрибутом потенційної схильності до конфлікту. Практично кожна республіка має територіальні претензії до свого сусіда: Республіка Інгусетія весь час піднімає питання про приміську територію Північної Осетії. Постійно тривають дискусії про чіткість кордонів регіонів Дагестан – Ставропольський регіон та Дагестан – Азербайджан. Кордони між Інгусетією та Чечнею ще все не впорядковані, тривають постійні суперечки щодо земельних територій між Чечнею та Дагестаном у високогірних регіонах на пасовищах [1, с.10].

Через це територія російського Північного Кавказу є зоною інтеретнічного напруження. Для того, щоб досягти гармонійного і раціонального добробуту людей, необхідно відмовитись від політики пригнічення, різних потенційних загроз і активно використовувати апробовані і схвалені в міжнародній практиці різні політичні, законодавчі, дипломатичні, соціально-економічні підходи для вирішення найбільш гострих проблем.

Специфіка побудови та еволюції російської державної системи вимагає особливого розуміння суверенітету і самовизначення цих народів і республік, які живуть разом у державній системі протягом багатьох поколінь і навіть сторіч. Будь-яка політична формація може зберігатися більш-менш довгий період за допомогою насилля або інтегрованого

інтересу, згоди і доброї волі для об'єднання, співробітництва її політичних сегментів. Північний Кавказ є плюралістичним, багатоскладовим суспільством, яке охоплює велику кількість етнонаціональних громад або груп, культур, конфесій, мов і т.д. Кожна громада або сегмент мають інтереси, які збігаються з інтересами інших, конфліктує з ними. Природно, що національне питання є ключовим для більшості республік Північного Кавказу, і неможливо вирішувати серйозні питання соціального, економічного, культурного або політичного характеру без вирішення цього питання.

Сьогодні республіки Північного Кавказу показують приклад суспільства, в якому різні сегменти, представляючи етнонаціональні громади, частково співпадають і пересікають одне одного; іншими словами, маємо поєднання внутрішніх і зовнішніх територіальних сегментів. З цієї точки зору особливість Північного Кавказу в тому, що цей регіон є регіоном міграції для людей, територій, громад та сімей. Це створює екстремальну кількість проблем і практичну неможливість розглядати і вирішувати проблеми однієї національності або етносу окремо від інших національностей або етнічних груп.

Необхідно усвідомити той факт, що сепарація національних автономій в незалежні одиниці державно-територіальної структури СРСР фактично зіграла позитивну роль в економічному, соціальному та культурному розвитку. Але факт відставання розвитку адміністративного, територіального поділу країни і окремих регіонів від основних напрямів і тенденцій соціального, економічного і політичного розвитку країни та інших частин світу є очевидним. У сучасних умовах принцип адміністративно-територіального поділу, який зіграв свою роль кілька десятиліть тому, застарів, він існує тільки за історичною традицією, або іншими словами – інерцією.

До того ж цей принцип став одним із чинників, які у результаті блокують схильність регіону подолати конфлікт, забезпечити єдність, стабільність і безпеку держави [2,

с.21]. Ось чому необхідний пошук нових форм і способів руху від національно-територіальної до територіально-адміністративної федерації. Немає сумніву в тому, що федералізм з етнічним присмаком, успадкований від Радянського Союзу, не сприяє єдності країни.

Необхідно відмітити, що право кожного етносу Росії на самовизначення суперечить принципу збереження територіальної цілісності країни. Цей аспект має важливе значення для багатонаціональної країни, тому що ефективність заходів, спрямованих на блокування можливої дезінтеграції, залежить від ставлення до цього питання. Це все є доказом необхідності відмовитись від нечіткої та простої інтерпретації ідеї національного суверенітету і самовизначення народів та узгодити цей підхід з сучасними реаліями. Міжнародний досвід показує, що спосіб вирішення проблем національних відносин можна знайти не за допомогою утворення незалежних державних структур, а за допомогою вжиття необхідних законодавчих, адміністративних та інших заходів з метою забезпечення прав людини та основних свобод людей, які належать до національних меншин.

Список використаних джерел

- 1) Blandy C.W. North Caucasus: On the Brink of Far-Reaching Destabilisation. Camberley, Surrey, 2005, - 17 p.
- 2) Bremmer, I. Reassessing Soviet nationalities theory. In: Bremmer, I., Taras, R. (Eds.), Nations and Politics in the Soviet Successor States. Cambridge University Press, New York, 1993, pp. 9–28.
- 3) Cornell, S. Autonomy as a source of conflict: Caucasian conflicts in theoretical perspective. World Politics 54 (2), 2002, pp.245–276.
- 4) Dzadziev A.B. Demograficheskie protsessy v respublikah Severnogo Kavkaza v mezhperepisnyy period 1989-2002 gg./A.B. Dzadziev//Mezhetnicheskie odnoshebia i konflikty v postsovetskih gosudarstvah. Ezhegodnyy doklad.2002/ Pod redaktsiey V. Tishkova i E. Folippovoy.-M., 2003. – 315 s.

- 5) Gadjiev K.S. Geo politika kavkaza. -M.: Mezhd.otnoshenia, 2003. 464 s.
- 6) Gadjiev K.S. Kavkazskiy uzel v geopoliticheskikh ptioritetah Rossii. -M.: Logos, 2010.- 532s.
- 7) Gammer M. From the challenge of nationalism to the challenge of Islam: the case of Daghestan. In: Gammer, M. (Ed.), Ethno-nationalism, Islam and the State in the Caucasus: Post-Soviet Disorder. Routledge, Abingdon, 2007, pp. 179–193.
- 8) Holland E.C., O'Loughlin J. Ethnic competition, radical Islam, and challenges to stability in the Republic of Dagestan. Communist and Post-Communist Studies 43, 2010, pp. 297–308.
- 9) Falkowski M., Rogoza J. North Caucasus: The Russian Gordian Knot / Putin After Re-Election. Centre for Eastern Studies (OSW), Warsaw, Poland, 2004. -67p.
- 10) Rossia v tsifrah: 2010: Statisticheskiiy sbornik/ Rosstat – M.,2010. – 558s.
- 11) Umaev U.M. Etnicheskiiy sostav Severnogo Kavkaza. Problemy tolerantnosti v Rossii/ U.M. Umaev// Put Vostoka. Kulturnaya, etnicheskaya I religioznaya identichnost. Materialy VII Molodezhnoy nauchnoy konferencii po problemem filosofii, religii, kultury Vostoka. Seria “Symposium”. Vypusk 33. - SPb., 2004. S. 36-39.

КАГРИМАНОВ Д. ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ НЕСТАБИЛЬНОСТИ НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ (РОССИЯ)

В статье рассматриваются этнополитические аспекты нестабильности на Северном Кавказе. Утверждается, что национальная политика СССР и советская наука, будучи межнациональной, заложили основу для формирования и институализации этничности. Освещаются также причины межнациональной напряженности в этом регионе.

Ключевые слова: этнополитический, этнокультурный, национальная автономия, национальная республика, этническая группа, национальная безопасность, титульный этнос.